

Științele socioumanistice și progresul tehnico-științific, Chișinău: UTM, 2010, pp. 10-12.

- Francis E. Peters, *Termenii filosofiei grecești*. Tr. de Dragan Stoianovici, București: Ed. Humanitas, 1993, 325p.

Bioetica vest-europeană și biodreptul – cel de al patrulea traseu în dezvoltarea eticii biologice: analiză teoretico-metodologică

Teodor N. Țârdea, doctor habilitat în filosofie, profesor universitar, USMF „Nicolae Testemițanu” din RM, catedra Filosofie și Bioetică

Actualmente în literatura de specialitate se evidențiază câteva trasee istorico-noționale în dezvoltarea istorică a bioeticii. De exemplu, la etapa inițială de evoluție a eticii biologice în SUA apar concomitent două trasee conceptuale în geneza acesteia: primul este traseul *timpuriu* al lui Van Rensselaer Potter, unde el interpretează acest fenomen în sens *larg* al cuvântului, ca o *nouă înțelepciune* ce ar reuni două dintre cele mai importante și necesare elemente ale practicii sociale – *cunoștințele biologice* și *valorile general-umane*. Această netradițională înțelepciune fondatorul bioeticii o numește *Știință a Supraviețuirii*, fiind desenată de el prin termenul „*Bioetică*” [1, c.9]. Altfel vorbind, în tălmăcirea potteriană etica tradițională își extinde imperatiivele sale morale și asupra lumii animalelor și plantelor, modificându-se într-o etică biologică, ce unește în sine, după V.R. Potter cel târziu, *etica medicală* și cea *invaironmentală*¹ [2,p.74]. În așa mod bioetica se transformă într-un mecanism efectiv de asigurare a securității umane.

Al doilea traseu este cel a lui *Andre Hellegers*, unde etica biologică este examinată în *sens îngust*, drept o etică profesională, o etică medicală, însă cu o nouă denumire – *bioetica*. Etica hellegeriană, cu regret, a umbrit bioetica lui V.R. Potter circa 20 de ani [3, p.4]. Mai apoi bioetica, acomodându-se la cerințele vremurilor, dezvoltându-se teoretico-conceptual „apucă” și pe alte căi, desfunde și răzbate alte drumuri [4, p.3-9; 5, c. 221-289], conform circumstanțelor timpurilor. În articolul de

¹ Din limba engleză *environment* – mediu ambiant

față v-om examina traseul istorico-noțional vest-european în evoluția bioeticii și biodreptului, argumentând faptul că și această cale a dezvoltării eticii biologice n-a purces spre edificarea *unui model teoretic al bioeticii*, similar celui timpuriu al lui V. R. Potter, ci a rămas la nivelul unui traseu ce a identificat bioetica cu etica medicală.

În Europa bioetica ca direcție filosofico-științifică și practico-socială se stabilește mai târziu - la mijlocul anilor '80 ai sec. al XX-lea. Acest fapt s-a întâmplat din mai multe motive, printre care se evidențiază deosebirea tradițiilor de conținut și de structură ale învățământului universitar din America de Nord față de Europa. Dacă în SUA etica medicală în instituțiile de învățământ superior totdeauna *a fost și rămîne a fi un compartiment special și specific al medicinei*, iar bioetica respectiv devine o disciplină didactico-curriculară medicală, apoi în universitățile europene etica se preda tradițional ca o parte componentă a filosofiei și firese s-a pomenit mai izolată de viața reală. O altă cauză de întârziere ține de specializarea academică excesivă a universităților din Europa și de complexitatea organizării aici a cercetărilor interdisciplinare [3, p.6-7].

Dificultățile și obstacolele de infiltrare a bioeticii în Europa la urma urmei au fost învinse. A apărut întrebarea: ce traseu istorico-conceptual al bioeticii de promovat pe bătrînul continent? În primul rînd, din mai multe considerente aici nu s-a înrădăcinat traseul timpuriu al lui V. R. Potter, iar în al doilea rînd, evacuarea mecanică a eticii biomedicale nord-americane al lui T. L. Beauchamp și J. F. Childress în etosul european n-avea nici o perspectivă. Totuși, apariția și devenirea noului traseu istorico-noțional de dezvoltare a bioeticii în Europa a fost programat și provocat de paradigmele celui precedent. S-a stabilit că între valorile individualismului (autonomia, libertatea și drepturile individului), ce stau la baza traseului noțional nord-american (etica biomedicală) și binele real al personalității (și societății) nu întotdeauna se poate instala semnul de identitate. În această ordine de idei cei mai renumiți bioeticieni din Europa și o mare parte din America de Nord s-au convins în utilitatea integrării binelui individual cu cel colectiv, eticii medicale cu cea ecologică și respectiv a paradigmelor etice care ar permite realizarea acestui proces (integrarea). Procedeu nominalizat a fost soluționat la ambele nivele – teoretic și practic, concomitent depășind divergențele dintre reprezentanții conservatismului și

liberalismului în bioetică. În așa fel restricțiile traseului nord-american (etica biomedicală) de dezvoltare a bioeticii, provocările tehnologiilor planetare scientofage din ultimele decenii ale sec. al XX-lea, extinderea medicalizării în socium, modificările culturale respective etc. au contribuit la apariția unui nou traseu al eticii vieții, celui neamerican și formarea, constituirea biodreptului vest-european.

Executarea cercetărilor (1994-1998) în cadrul Proiectului internațional (au participat 22 țări din Europa) cu genericul “Principiile etice de bază în bioetica europeană și biodrept” a demonstrat că la fundamentul bioeticii principialiste vest-europene se situează deasemenea patru principii morale: *autonomia individului, demnitatea personalității, integritatea și vulnerabilitatea* [6], unde doar primul imperativ (autonomia) îl repetă pe cel din traseul conceptual nord-american. Principiile enumerate prezintă nu doar fundamentul eticii dintr-o mare parte a Europei, dar și temeliile legislației, normelor de drept ale multor țări europene.

În Declarația finală a Proiectului nominalizat găsim obiecții, remarci critice vizavi de traseul istorico-conceptual nord-american al dezvoltării bioeticii, în particular față de formularea esenței și conținutului imperativelor, obiectului de studiu și a valorilor acestuia. S-a constatat că în condițiile actuale nu doar practica medicală, dar și alte forme de activitate umană e necesar să fie monitorizate prin prisma principiilor morale ale bioeticii, iar valoarea *autonomiei* individului trebuie apreciată într-un context mult mai extins decât cel medical. Circumstanțele contemporane ne obligă să examinăm acest principiu (al autonomiei) moral din perspectiva eticii solidarității, responsabilității și echității, în lumina libertății, dezvoltării economiei și culturii, performanțelor biomedicinii și tehnologiilor bioingineresti performante. În opinia filosofilor europeni imperativul moral fundamental al noului traseu de dezvoltare a bioeticii trebuie să devină nu autonomia, ci libertatea persoanei, care în esența sa este una subordonată rațiunii și nu există înafara responsabilității.

Temelia traseului istorico-conceptual vest-european al lui J. D. Rendtorff și P. Kemp de dezvoltare a bioeticii o constituie principiul respectării *demnității* umane, care extinde această cerință (imperativ) în plan moral și juridic pînă la relațiile dintre om, animale și mediul ambiant, om și societate. Acest imperativ desenează de asemenea

hotarele și pune la cale perspectivele soluționării problemelor morale ale clonării, de reproducere, ingineriei genetice, utilizării celulelor stem, prelevării și transplantării organelor, dreptului embrionului, fătului, experimentelor pe animale, produselor modificate genetic etc.

Încă un principiu moral al biodreptului și bioeticii europene este cel al *integrității*. În bioetică acest termen poate fi utilizat în sens îngust și în sens larg al cuvântului. “Integrity”, dintr-o parte, semnifică *sinceritatea*, incoruptibilitatea subiectului (cercetătorului, savantului, medicului), iar din altă parte – *integritatea*, unitatea omului. Acest principiu al traseului vest-european de dezvoltare a bioeticii interzice dezintegrarea personalității umane, reieșind din motive științifice, economice sau altor oportunități. În dependență de context el poate fi interpretat deasemenea ca inviolabilitatea persoanei și neamestec în viața ei personală.

Principiul *vulnerabilității* al traseului istorico-conceptual al bioeticii și biodreptului vest-european e strâns legat de ultimele două imperative. El denotă: (1) fragilitatea și existența finită a vieții omului și celorlalte ființe vii; (2) necesitatea adoptării unor astfel de hotărâri ce ar axa grija sociumului față de reprezentanții slabi ai vietăților. Vulnerabilitatea constituie o manifestare universală nu doar a existenței umane, dar și a existenței viului. Suntem martorii unei caracteristici teleologice de organizare a lumii, ce se manifestă prin interdependența omului, animalelor și naturii. Dacă e vorba de societate, apoi apare evident întrebarea: cine astăzi aici poate fi inclus în grupa celor vulnerabili? Firește, toate persoanele care suferă și sunt supuse sărăciei, violenței și stigmatizării, adică copiii, femeile, bătrânii, invalizii, vagabonzii, bolnavii din clinicile de psihiatrie etc.

Acțiunea principiilor morale ale traseului istorico-noțional vest-european al bioeticii, conform Declarației proiectului nominalizat, nu e obligată să se limiteze doar exclusiv la societatea umană, ea e datoare să se extindă de asemenea și asupra lumii animalelor, plantelor și chiar naturii. În această decizie s-a reflectat tendința gândirii filosofice europene de a interpreta bioetica mai larg decât în traseul conceptual nord-american (etica biomedicală). Pentru a preciza acest fapt în februarie anul 1991 la Seminarul internațional desfășurat la Etice un grup de cercetători a elaborat așa numitul “Document de la Etice”, unde sunt desemnate patru domenii de studiu al bioeticii: (a) problemele etice ale profesiunilor sanitare (medicale); (b) problemele etice rezultate în cadrul

cercetărilor pe om, chiar dacă nu în mod direct terapeutic; (c) problemele sociale legate de chestiunile politicii sanitare (naționale și internaționale), de medicina locurilor de muncă și de alte politici de planificare familială și control demografic; (d) probleme privind intervenția asupra vieții altor ființe (plante, microorganisme și animale) și, în general, tot ce ține de echilibrul ecosistemului [3, p.15]. Demnitatea omului, de exemplu, este determinată de atitudinea lui nu doar de semenii săi, dar și față de alte ființe vii, de animale și plante. Acest fapt în traseul conceptual vest-european al bioeticii și biodreptului are o importanță aparte, el ridică calitatea acestuia la un nou nivel, la cel ce deja poate fi inclus în elaborarea strategiei de supraviețuire a omenirii. Traseul conceptual vest-european al bioeticii posedă o linie clară “aplicativă”, un aspect pragmatic ce constă în fundamentarea utilizării valorilor și normelor etice în sisteme concrete sociale cum ar fi politica, economia, ecologia, dirijarea statului. Apare o bioetică social orientată, axată spre realizarea bunăstării sociale prin intermediul armoniei naturii și societății.

Dimensiunea socială a bioeticii vest-europene a lui J. D. Rendtorff și P. Kemp se manifestă printr-o așa particularitate a ei cum ar fi cea a orientării eticii și serviciilor medicale spre nevoile societății. Această trăsătură face o deosebire esențială dintre sistemele sănătății publice nord-americane și europene în favoarea celui din urmă. Tot aici putem adăuga că promotorii eticii biomedicale din SUA n-au folosit în măsura cuvenită potențialul eticii hermeneutice și comunicative în realizarea unei comunicări autentice între toți participanții discursului. În etica biomedicală nord-americană, de exemplu, dispozițiile medicului sunt bazate, de regulă, pe principiul “analogiei”, pe analiza precedentelor care au avut deja loc. Altfel stau lucrurile în bioetica vest-europeană, unde hotărârile medicale în cea mai mare parte sunt fundamentate pe “contextualism”, pe interpretarea fiecărei situații noi în procesul de tratament ca ceva unic și pe tendința de a se îndepărta de la modelul juridic american - “*decizia în judecata*” spre modelul etic - “*conform conștiinței*”.

Bioetica vest-europeană și biodreptul își iau începutul în dreptul natural. Grație acestui fapt dreptul biologic posedă o “subordonare dublă”, care-i bazată atât pe principiile etice, cât și pe cele juridice. Etica și dreptul într-o astfel de situație influențează reciproc unul asupra altuia: morala succesiv se pragmatizează și se instrumentalizează sub

“presiunea” dreptului, dreptul la rîndul său cu prefixul “bio” și din perspectivă bioetică treptat se umanizează, protejînd viața nu doar a ființelor umane, dar și a vietăților (animalelor și plantelor).

Printre cele mai importante documente din domeniile bioeticii și biodreptului european e necesar în special de evidențiat “*Convenția europeană pentru protecția Drepturilor omului și a Demnității ființei umane față de aplicațiile Biologiei și Medicinii: Convenția privind drepturile omului și biomedicina*”, adoptată de Consiliul Europei la 4 aprilie 1997. Acest amplu document, înglobînd 13 capitole cu 38 articole, confirmă la nivel de acord internațional drepturile fundamentale ale omului privind respectarea demnității umane, accesului echitabil la îngrijirile de sănătate, consimțămîntului liber și în conștiință de cauză, vieții private și dreptului la informație etc. Tot aici găsim reglementări vizînd problemele protecției omului în procesul testării genetice predictive, cercetărilor științifice biomedicale, prelevării organelor și țesuturilor vii în scopul transplantării etc. [7, p.228-241].

Un alt document de o semnificație majoră în reglementarea standardelor etice internaționale din domeniile bioeticii și dreptului este “*Declarația Universală privind Bioetica și Drepturile omului*”, adoptată de Conferința Generală a UNESCO, convocată la Paris la 19 octombrie 2005. În *Declarație* sunt expuse imperativele de bază ale activităților aplicate în domeniile biomedicale, precum sunt principiile morale ale: *Demnității și drepturilor omului; Beneficiului și daunei; Independenței și responsabilității individuale; Acordului* (bazat pe consimțămîntul informat); *Vulnerabilității și integrității personalității; Nonviolării, intimității și confidențialității; Responsabilității sociale și a sănătății; Distribuiri juste; Protejării generațiilor viitoare; Protejării mediului ambiant, a biosferii și biodiversității*. Tot aici se acordă o atenție aparte asigurării *Egalității* tuturor oamenilor, *Respectului diversității culturale și pluralismului, Solidarității dintre oameni și colaborării internaționale, Inadmisibilității discriminării și stigmatizării sociale* [7, p.241-243]. Documentele menționate în comun acord cu altele, ne amintite aici, ne permit să schițăm și să conturăm careva limite ale posibilelor hotărîri în domeniile nominalizate și în altele, măcar că n-au soluționat încă multe probleme, în special cea a armonizării legilor juridice și morale ale țărilor europene privind utilizarea embrionilor, a transplantării organelor etc.

Afît traseul conceptual nord-american (etica biomedicală) de dezvoltare a bioeticii, cît și cel vest-european s-au axat pe principialism. Dar conținutul principiilor morale ale bioeticii vest-europene posedă o caracteristică semantică mai bogată, mai extinsă din contul eticii atitudinii umane față de animale, eticii ecologice și globale, eticii cercetărilor științifice etc. Are loc universalizarea principiilor etice, extinderea obiectului eticii pînă la problemele planetare, asigurării securității umane în proporții globale. Concomitent se inițiază transformarea valorilor bioeticii liberale conform scenariului: de la valorile individualismului spre cele ce țin de armonizarea binelui personal și colectiv, de solidaritatea socială, de responsabilitate, de durabilitatea ecologică.

În același timp menționăm că în ambele trasee conceptuale (nord-american și vest-european) nu s-a atins nivelul filosofico-metodologic al analizei principiilor bioeticii, nu s-a analizat metodologia eticii în dezvoltarea sa – de la metodologia conceptuală și normativă pînă la cea biocentristă. S-a întîmplat o substituire a principiilor teoretico-metodologice ale bioeticii prin imperativele bioetice, ceea ce nu poate fi justificat afît teoretic cît și practic. Această confundare nimic comun n-are cu interpretarea teoretico-metodologică adecvată a postulatelor fundamentale de constituire a cunoștințelor bioetice potteriene, bioeticii explicate în sens larg al acestei noțiuni, a eticii epocii tehnologiilor planetare [8, p.12-18; 9, p.69-79; 10, c.55-63]. În așa mod am demonstrat, că și traseul vest-european al lui I. D. Rendtorff și P. Kemp în dezvoltarea bioeticii nu s-a dovedit a fi un model teoretic al acesteia, adică o interpretare a cunoștințelor bioetice în sens larg așa cum a făcut-o fondatorul eticii biologice Van R. Potter în primul său traseu, care a purces spre devenirea primului model teoretic al bioeticii.

Catedra Filozofie și Bioetică a USMF „Nicolae Testemițanu” din RM actualmente promovează afît în cercetările științifice, cît și în procesul didactic modelul potterian de bioetică, adică bioetica în sens larg al cuvîntului. În ultimii 15 ani au fost organizate și desfășurate 16 Conferințe Științifice Internaționale în problemele teoretico-metodologice și practicii ale eticii biologice, eticii potteriene, unde au participat circa 1500 savanți și filosofi din 11 țări. Au susținut tezele de doctor și doctor habilitat pe specialitatea respectivă 4 persoane, s-au publicat 2 manuale, o monografie și un Dicționar de Bioetică, circa 200

articole în diverse țări din Europa. Studenților li se predă un curs de Bioetică într-un număr de 68 ore. Bioetica a devenit un vector umanist puternic în pregătirea profesională a viitorilor medici și farmaciști. [11, c. 218-247]

Referințe bibliografice

1. В.Р.Поттер. Биоэтика: мост в будущее. Перев. с англ. языка. – Київ: Видавець Вадим Карпенко, 2002, 215 с.
2. V.R.Potter. Global bioethics. Building on the Leopold Legacy. – Michigan: Michigan State University Press, 1988, 203 p.
3. Elio Sgreccia, Victor Tambone. Manual de bioetică. –București: Arhiepiscopia romano-catolică din București, 2001, 304 p.
4. Teodor N. Țirdea. Etica biomedicală nord-americană – al treilea traseu noțional în evoluția bioeticii: analiză teoretico-metodologică // Științele socio-umanistice și progresul tehnico-științific / Conferință științifică interuniversitară. Materialele comunicărilor științifice. 23 aprilie 2010, Chișinău. – Chișinău: UTM, 2010, 240p.
5. С.В. Пустовит. Глобальная биоэтика: становление теории и практики (философский анализ). – Киев: Арктур, 2009, 322 с.
6. J. D. Rendtorff, P. Kemp. Basic ethical principles in European bioethics and biolaw. Autonomy, dignity, integrity and vulnerability. –Vol.I – Guissona: Impremta Barnola, 2000, 428p.; Basic ethical principles in European bioethics and biolaw. Partner's research/Ed. by J. D. Rendtorff, P. Kemp. – Vol. II – Guissona: Impremta Barnola, 2000, 372 p.
7. Teodor N. Țirdea, Rodica C. Gramma. Bioetica medicală în sănătate publică. – Chișinău: Casa editorială-poligrafică Bons Offices, 2007, 247 p.
8. Teodor N. Țirdea. Principiile de bază ale bioeticii: tendințe și probleme // Bioetica, Filosofia, Economia și Medicina practică în strategia de existență umană / Materialele Conferinței a IX-a Științifice Internaționale. 10-11 martie 2004. Red. responsabil Teodor N. Țirdea. Chișinău: CEP „Medicina”, 2004, 273 p.
9. Teodor N. Țirdea. Problema corelației principiilor metodologice și morale ale bioeticii în activitatea umană: analiză teoretico-comparativă // Filosofia în contextul științei contemporane (Conferința științifică Internațională, 23 octombrie 2009). Chișinău: Editura ASEM, 2009, 268 p.
10. Т. Н. Цырдя. Становление биоцентрической методологии – императив этики эпохи высоких глобальных технологии // Человек в пространстве болезни: гуманитарные методы исследования медицины. Сборник научных статей. – Саратов: Издательский центр «Наука», 2009, 430с.
11. Т. Н. Цырдя, В.И. Ожовану, В.И. Гикавий, И.Н. Погоня. Этическая экспертиза биомедицинских исследований в государствах-участниках

СНГ (социальные и культурные аспекты): Республика Молдова // Этическая экспертиза биомедицинских исследований в государствах-участниках СНГ (социальные и культурные аспекты). – Санкт-Петербург: Феникс, 2007, 408с.

Bioetizarea și noosferizarea sociumului – mecanisme indispensabile de asigurare a dezvoltării socionaturale

Teodor N. Țirdea, doctor habilitat în filosofie, profesor universitar, USMF „Nicolae Testemițanu”, catedra Filosofie și Bioetică

Didina U. Nistoreanu, doctor în filosofie, conferențiar universitar, USMF „Nicolae Testemițanu”, catedra Filosofie și Bioetică

Problema asigurării securității umanității, destinului și viitorului ei a devenit actualmente în filosofie și în știință una *fundamentală*, mai ales în condițiile crizei antropoinvironmentale globale, supraconsumului și suprapopulației Terrei, epuizării vertiginose a resurselor alimentare și energetice ale planetei [1, p.145-260; 2, c.107-227]. Consideram că în situația ce s-a creat pe Terra filosofia contemporană este și trebuie să fie o filosofie a asigurării existenței umane, o filosofie a *supraviețuirii* [3, p.124-130]. Savanții în comun acord cu filosofii trebuie să propună noi concepții, noi paradigme ce ar contribui la elaborarea unei strategii netradiționale de asigurare a securității umane, unor doctrine speciale ce ar permite civilizației de azi să ocolească cu demnitate omnicidul planetar. Acest fapt probabil se va reuși doar în cazul când se va face posibilă realizarea în practică a paradigmei dezvoltării armonioase a naturii și societății, omului și biosferei, prin urmare a dezvoltării socionaturale.

Comunitatea științifico-filosofică încă în ultimul deceniu al sec. al XX-lea a propus o cale netradițională, un mecanism specific de realizare a strategiei de supraviețuire - *dezvoltarea durabilă* (1992, Summitul de la Rio de Janeiro). Dar această pîrghie, cu regret, n-a fost concretizată, mai mult ca atît, s-a pomenit a fi doar declarată. Actualmente se întreprind măsuri mai drastice de a îmbogăți acest fenomen cu un conținut nobil și de perspectivă.

În primul rînd, dezvoltarea durabilă (DD) nu este doar una socială, cum se prognoza la etapa inițială. Ea reprezintă o *dezvoltare*